

UDK 27-242-42-245.38
Primljeno: 5. 12. 2011.
Prihvaćeno: 13. 7. 2012.
Prethodno priopćenje

BEN SIRA I MORAL

Goran KÜHNER
Papinski biblijski institut u Rimu
Via della Pilotta 25, I – 00187 Rim
goran.kuhner@cvx-clc.net

Sažetak

Knjiga Sirahova, tipičan primjerak židovske mudrosne literature, uvažava religijsku predaju, no ne libi se pridonijeti tradiciji nečim novim. Cilj Knjige je približiti čitateljstvu mudrost koja je plod božanske Mudrosti, koja je s Bogom oduvijek i koja se daruje onima koji ga se boje. Knjiga Sirahova sadrži mnoge praktične savjete i najvjerojatnije predstavlja »mudrost« koju je Ben Sira poučavao u školi. U strogom smislu riječi u Knjizi Sirahovoj ne nailazimo na moralnu teologiju, bilo da je riječ o praktičnom bilo o teoretskom moralu. Ono što nam Ben Sira donosi više su moralni principi koji bi spadali u etiku. Njegovi su praktični savjeti utemeljeni na životnom iskustvu. Ben Sira se posebno zanima za praktično ponašanje u životu pod njegovim raznim vidovima i za njega je važna sposobnost nositi se sa životom u svim njegovim situacijama, a za to je potreban ispravan moralan život. Moralni život se pak temelji na činjenici da je »strah Božji« početak mudrosti. Strah Božji nema nikakve veze sa strahovladom Božjom, odnosno patnjom, stresom ili užasom. To je stav koji čini čovjeka svjesnim da je stvorenje Božje. Na taj način čovjek može najbolje iskoristiti zemaljska dobra i nadati se sretnom kraju. Ben Sira relativizira bogatstvo u odnosu na mudrost i strah Božji. Na taj način pokazuje svoju pedagošku dimenziju želeći promijeniti prioritete svojih studenata.

Cljučne riječi: Knjiga Sirahova, Zakon, moral, strah Božji, bogatstvo i siromaštvo.

Uvod: Knjiga Sirahova ili priručnik praktične moralne teologije

Ovaj rad govori o moralu kod Ben Sire. Karl Rahner u teološkom rječniku daje sljedeću definiciju moralne teologije: »Moralna teologija je nauka o ispravnom, s Bogom usklađenom djelovanju čovjeka koja se temelji na objavi Božjoj.«¹ Ta se definicija u malo izmijenjenom obliku može primijeniti na nauk Ben Sire te se njegova moralna teologija može objasniti ovako: nauka o ispravnom, s Bogom usklađenom djelovanju čovjeka koji se temelji na strahu Božjem. Ta se definicija ujedno može uzeti kao programatski uvod.

Opće je poznato da je Knjiga Sirahova po svom obliku i sadržaju tipičan primjerak židovske mudrosne (*hokmah*) literature. U ovoj se knjizi ne obraća više jedan prorok svom narodu, a još uvijek iz nje ne govori jedan talmudski rabin. Drugim riječima, može se reći da Ben Sira uvažava religijsku predaju, no ne libi se pridonijeti tradiciji nečim novim. Njegov cilj jest približiti čitateljstvu mudrost koja je plod božanske Mudrosti, koja je s Bogom oduvijek i koja se daruje onima koji ga se boje. To je temeljna vodilja Ben Sirine misli. Ben Sira rijetko prikazuje svoje apstraktno teoretsko razmišljanje, nego se više bavi »mudročću« svakodnevnog života, dajući istovremeno savjete za svakojake životne nužde i prikazujući svoje zaključke o ljudima na temelju njegovih promatranja. Dakle, Knjiga Sirahova sadrži mnoge praktične savjete i najvjerojatnije predstavlja »mudrost« koju je Ben Sira poučavao u školi kao što se može vidjeti iz čestog korištenja izraza za učenike/studente (»moj sine« – zajedničko za svu mudrosnu literaturu), ali isto tako i zbog njegove preporuke u Sir 51,23: »Pridite k meni, vi nepoučeni, u mojoj školi sjedite.«²

1. Sadržaj i struktura Knjige Sirahove

Već sam naslov Knjige Sirahove dosta nam govori o samoj knjizi. Knjiga Sirahova dobiva svoje ime od njezina autora čije se puno ime nalazi na kraju Knjige: (Šimun, sin) Isus(a), sin Eleazara, sin Siraha (שמעון בן ישוע בן אלעזר בן סירא) – Sir 50,27).³ Ta je knjiga izvorno napisana na hebrejskom jeziku, no tijekom vremena hebrejski su se primjerci ove knjige prestankom uporabe među Žido-

¹ Karl RAHNER, Moralna teologija, u: Karl RAHNER – Herbert VORGRIMLER (ur.), *Teološki rječnik*, Đakovo, 1992., 331.

² Usp. Bradley C. GREGORY, *Like an Everlasting Signet Ring: Generosity in the Book of Sirach*, II, Berlin, 2010., 6.

³ Hebrejski rukopis B dodaje ime Šimuna najvjerojatnije na temelju Sir 50,24. Usp. Patrick W. SKEHAN – Alexander A. Di LELLA, *The Wisdom of Ben Sira. A New Translation with Notes by P. W. Skehan. Introduction and Commentary by A. A. Di Lella*, New York, 1987., 557.

vima postupno izgubili. Budući da ova knjiga nije uključena u palestinski kanon, kopije hebrejskog teksta su malo po malo pale u zaborav i u konačnici se zagubile. Međutim, u IV. stoljeću sv. Jeronim još uvijek poznaje hebrejski tekst Knjige Sirahove jer kaže za njega »*Hebraicum repperi*«⁴, dok u IX. stoljeću Saadia ben Joseph naziva ovu knjigu na hebrejskom ספר מוסר (*Knjiga uputa*).⁵ Izvorno se Knjiga zvala ספר בן סירא, to jest Knjiga Ben Sira.⁶ Do nas je došla pod imenom Knjiga Sirahova prema grčkom prijevodu Septuaginte gdje je ime autora skraćeno u Sirah (Σιραχ).⁷ Ipak, što se tiče tematike ovoga rada najzanimljiviji naziv je onaj koji nalazimo u latinskom prijevodu, odnosno »Crkvenjak«. Taj nam naziv dolazi preko Vulgate, koja preuzima ime koje su crkveni oci dali ovoj knjizi (*Ecclesiasticus*). Potonji naziv *Liber Ecclesiasticus* (Crkvena knjiga), koji nalazimo na pojedinim grčkim i latinskim rukopisima, najvjerojatnije se odnosi na njezin sadržaj. Pretpostavlja se da se Knjiga koristila za moralnu pouku među kršćanima, odnosno za predstavljanje moralnog učenja katekumenima i vjernicima. Bez sumnje ta praksa potječe iz prakse Crkve prvih stoljeća koja koristi Ben Sirine stranice za pouku, jer su njegova etična pravila trebala ojačati vjeru. Knjiga Sirahova, dakle, ima posebno istaknut moralni karakter, to jest, kako stoji u *Novoj katoličkoj enciklopediji*, Knjiga Sirahova kolekcija je pjesama koje hvale mudrost, ali isto tako i priručnik moralne teologije.⁸ Mnogi su autori uočili moralni vid ove knjige. Tako, na primjer, Daniel Doré u *Cahiers Évangile*, posvećen Knjizi Sirahovoj i Koheletu, naslovljuje jedno poglavlje »Ben Sira – moralist«, dodajući u podnaslov slavnu izreku Jeana de Santeula »*castigat ridendo mores*«⁹, a Ceslas Spicq napominje da je Knjiga Sirahova neka vrsta poprilično kompletnog traktata o moralu, za koju je sv. Augustin rekao da je u njoj našao najviše materijala za svoj duhovni život.¹⁰ Naime, pred kraj

⁴ JERONIM, Prologus in Libris Salomonis, u: Jacques Paul MIGNE (ur.), *Patrologiae cursus completus. Series Latina*, 29, Paris, 1851., 427.

⁵ Saadia BEN JOSEPH, *Sefer Hagulay*, u: Alexander A. HARKAVY (ur.), *Leben und Werke Saadia's Gaon*, Berlin, 1891., 1151.

⁶ Ostali nazivi uključuju: *Ben Sirine poslovice* (משלי בן סירא) ili *Mudrost Ben Sira* (הכמת בן סירא). Danas je uvriježeno nazivati autora knjige Ben Sira, a isto tako i samo djelo. U ovom radu kad se govori o Ben Sira govori se o autoru, dok se za njegovu knjigu upotrebljava uobičajeni naziv na hrvatskom *Knjiga Sirahova*.

⁷ Završno grčko slovo »hi« ukazuje na činjenicu da je ime strano i da se ne može deklinirati u grčkom jeziku. Neki grčki rukopisi daju kao naslove *Mudrost Isusa*, sina Sirahova, Σοφία Ἰησοῦ Υἱοῦ Σιραχ (*Codices Sinaiticus* i *Alexandrinus*) ili jednostavno Σοφία Σιραχ (*Codex Vaticanus*).

⁸ »The Wisdom of Ben Sira is a collection of poems praising Wisdom as well as a kind of handbook of moral theology«, Alexander A. DI LELA, *Wisdom of Ben Sira*, u: *The New Catholic Encyclopedia*, XIV, 2002., 794.

⁹ Daniel DORÉ, *Qohélet – Le Siracide ou l'Éclésiaste et l'Éclésiastique*, Paris, 1995., 49.

¹⁰ Usp. Ceslas SPICQ, *L'Éclésiastique*, u: *Bible Pirot-Clamer*, Paris, 1946., 531.

svojem životu sv. Augustin je sakupio u djelu koje naziva *Speculum* prikladne tekstove koji su korisni za duhovni život. Knjiga Sirahova je citirana više od bilo koje druge biblijske knjige (*plura huic opera necessaria*).¹¹

Prije prikazivanja etičkog, odnosno moralnog učenja koje sadrži Knjiga Sirahova, valja istaknuti da bi bilo nepošteno zahtijevati da sadržaj ove mudrosne knjige predstavlja visoke moralne standarde kršćanske etike koju nalazimo djelomično u Novom zavjetu, a posebno u živućoj tradiciji Crkve, već se može očekivati logično, zdravo razumsko razmišljanje o životnim problemima, utemeljeno na autorovim vjerskim načelima. Isto tako treba napomenuti kako vrlo rijetko nailazimo u Starom zavjetu sistematsko etičko učenje odijeljeno od vjerske misli. Promjene se u tom pogledu mogu uočiti u trenutku kad Izraelci dolaze u doticaj s helenističkim svijetom. Grčka filozofija je uvelike utjecala na pisce posljednjih knjiga Staroga zavjeta. Prije tog razdoblja mudrosna literatura sklona je isključivo obrađivanju moralnih obveza i životnih problema koji se odnose na čovjeka kao pojedinca. Iako se u Knjizi Sirahovoj vide naznake helenističkog utjecaja, ipak Ben Sira ponajprije djeluje kao praktičan savjetnik, a njegova knjiga sadržava popularnu poslovičnu etiku kao rezultat svakodnevnoga životnog iskustva (često bez viših filozofskih ili vjerskih načela i idealala). U strogom smislu riječi u Knjizi Sirahovoj ne nailazimo na moralnu teologiju, bilo da je riječ o praktičnom, bilo o teoretskom moralu. Ono što nam Ben Sira donosi više su moralni principi koji bi spadali u etiku.¹² Ben Sira ne razvija neku sustavnu teologiju. Njegova »kazuistika«, odnosno praktični savjeti ne temelje se na zakonu i principima, već su utemeljeni na životnom iskustvu.

Još jedan od problema u proučavanju ove knjige, pa tako i »moralne teologije« koja se u njoj nalazi, jest činjenica da Knjiga Sirahova uglavnom nema strogo određenu strukturu,¹³ osim nekolicine precizno oblikovanih većih cjelina. To su na primjer himni u Sir 24; 42,15 – 43,33; 44 – 50. Što se tiče same struk-

¹¹ U Weichrichovu izdanju 36 stranica od ukupno 285. Usp. Franz WEIHRICH, *Liber qui appellatur speculum et Liber de divinis scripturis sine speculum quod fertur S. Augustini*, Vindobonae, 1887, 113.

¹² Papinska biblijska komisija govori o učenjima, nagovorima i izrekama: »Il libro, in gran parte, è una collezione di diverse istruzioni, esortazioni e massime che riguardano tutta la gamma di temi riferiti alla vita virtuosa e alla condotta etica«, PONTIFICIA COMMISSIONE BIBLICA, *Bibbia e morale. Radici bibliche dell'agire cristiano*, Città del Vaticano, 2008., 65.

¹³ Panoramu struktura predloženih kod raznih autora pogledaj u: Otto MULDER, *Simon the High Priest in Sirach 50: An Exegetical Study of the Significance of Simon the High Priest As Climax to the Praise of the Fathers in Ben Sira's Concept of the History of Israel*, Brill, 2003., 25–32 ili Bradley C. GREGORY, *Like an Everlasting Signet Ring: Generosity in the Book of Sirach*, 19s.

ture možemo se složiti s Johanom D. Harveyem, koji govori da Ben Sira ne koristi preciznu strukturu kojoj naš današnji svijet daje prednost, ali to ne znači da Knjiga Sirahova nema gotovo nikakvu strukturu, odnosno, iako ne postoji neka čvrsta struktura, to ne znači da ne postoje neki organizirajući principi i da djelo nema neku unutarnju logiku.¹⁴ Budući da ta knjiga spada u mudrosnu literaturu, vrlo često sadrži brojne mudrosne izreke, odnosno *mašal*.¹⁵ Dakle, Knjiga se uglavnom sastoji od niza omanjih cjelina koje sadrže mudrosne izreke vezane uz određenu tematiku. Iako su dakle *mašal* vrlo često sakupljeni na tematskoj bazi,¹⁶ sam sadržaj Knjige je osnovni razlog zašto ona ne predstavlja neku posebnu sustavnu strukturu. Naime, teme su raznolike,¹⁷ a kad su teme i postavljene u određeni red,¹⁸ teško je odrediti gdje završava jedna, a gdje započinje druga cjelina. U samom tekstu tek se povremeno nalaze podnaslovi koji označuju početak nove cjeline, odnosno novi sadržaj.¹⁹

Glede sadržaja Knjige Sirahove može se reći da Sir 1,1 – 42,14 sadrži ponajprije moralno-etička učenja, a kraj Knjige sadrži himne (Sir 42,15 – 43,33 – Himna stvorenju; Sir 44,1 – 50,24 – Pohvala herojima izraelskog naroda i Šimunu II.). U prvom dijelu (Sir 1,1 – 42,14), koji stilom i žanrom podsjeća na Knjigu Mudrih izreka, obrađuju se razni sadržaji koji se naočigled redaju bez nekog posebnog reda i vrlo se često ponavljaju. Pa ipak, za razliku od Knjige Mudrih

¹⁴ Usp. John D. HARVEY, *Toward a Degree of Order in Ben Sira's Book*, u: *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft*, (1993.) 105, 60.

¹⁵ *Mašal* može imati jedno od sljedećih značenja: poslovice, mudra izreka, aforizam, maksima, usporedba, paradigma, primjer, igra riječi, alegorija itd. Usp. Gerhard von RAD, *Wisdom in Israel*, Nashville, 1972., 25–34.

¹⁶ Zbog same naravi *mašal* prevladavaju pojedinačne izreke, a ne cijele jedinice kako odlično objašnjava Baumgartner: »Auch hier steht es so, daß die innere Einheit wenig hervortritt, der Eindruck von Einzelsprüchen überwiegt. Das liegt eben in der Natur des Maschal, der seinem Ursprung nach für den kurzen Einzelspruch berechnet ist und sich darum für größere Kompositionen nicht recht eignen will. Er beruht auf dem synonymen Satzrhythmus, der für eine fortschreitende Gedankenentwicklung hinderlich ist«, Walter BAUMGARTNER, *Die literarischen Gattungen in der Weisheit des Jesus Sirach*, u: *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft* (1914.) 34, 164.

¹⁷ Unutar Knjige Sirahove obrađuju se razne teološke teme i danas su članci o njoj uglavnom tematske studije. Osim komentara koji proučavaju Knjigu u cijelosti, postoje mnogi članci i studije o temama kao što su teodiceja, Savez, liturgija, prijateljstvo, socijalni problemi, žene, determinizam itd.

¹⁸ Jeremy Corley dijeli Knjigu na osam dijelova od kojih svaki obrađuje određenu mudrosnu temu iz posebnog kuta. Usp. Jeremy CORLEY, *Searching for structure and redaction in Ben Sira. An investigation of beginnings and endings*, u: Angelo PASSARO – Giuseppe BELLIA (ur.), *The Wisdom of Ben Sira: Studies on Tradition, Redaction, and Theology*, Berlin, 2008., 34s. Iako je njegova teorija plauzibilna, teško je odrediti ovoj knjizi čvrstu strukturu.

¹⁹ Usp. Walter BAUMGARTNER, *Die literarischen Gattungen in der Weisheit des Jesus Sirach*, 164.

izreka, koja je više skup fragmentiranih izreka, u Knjizi Sirahovoj izreke su vrlo često grupirane i zbog toga efikasnije u poučavanju. Knjiga, dakle, sadrži brojne maksime koje su pažljivo uobličene i grupirane po afinitetu. Ben Sira se vrlo često bavi ljudskim odnosima, to jest promatra pojedinca, obitelj i zajednicu u njihovim međusobnim vezama i u vezi s Bogom.

Neke od tema kojima se bavi Knjiga Sirahova u svojim učenjima su: 1) mudrost primijenjena na duhovni i osobni život, kao na primjer poniznost, milosrđe, vrline i poroci jezika, ponos, ludosti, grijesi, srdžba, inat, osveta, zle želje itd. i 2) mudrost primijenjena na praktični i društveni život, kao na primjer odnos prema roditeljima, djeci, ženi, prijateljima, bogatstvu i siromaštvu, uživanju, radosti, ponašanju za stolom, posudbi, kućanstvu, putovanju, zdravlju (i liječnicima), smrti itd.

Ben Sira se posebno zanima za praktično ponašanje u životu pod njegovim raznim vidovima. Tako na primjer preporuča oprez u govoru (Sir 5,9 – 6,1; 19,18 – 20,8,18-26), umjerenost u jelu (Sir 31,12-31), strastima i težnjama (Sir 4,29 – 5,8; 6,2-4; 22,27 – 23,6). Ono što je bitno jest sklad u osobnom i društvenom životu, odnosno izbjegavanje neumjerenosti.

2. Odnos prema helenizmu i teološko utemeljenje

Knjige Sirahove

Ben Sira je dakle posebno zaokupljen ljudskim ponašanjem. Za njega je važna sposobnost nositi se sa životom u svim njegovim situacijama, a za to je potreban ispravan moralan život. Moralni život se pak temelji na činjenici da je »strah Božji« početak mudrosti. Prema ovom stajalištu, mudar čovjek je pobožan čovjek, opremljen svim moralnim vrlinama, pa čak i s mnogo praktičnog *savoir faire*. Dakle, Ben Sira se u svojem učenju, kao mudar i iskusan promatrač života, obraća svojim suvremenicima pomažući im da očuvaju svoju vjeru, vjeru koja je ugrožena novim utjecajima u multietničkom i multireligijskom društvu.

Dosljedno tomu postavlja nam se pitanje koji je Ben Sirin stav u svezi s društveno-političkim okolnostima? Jedno je sigurno: ako je Ben Sira imao sklonosti prema određenoj politici ili filozofiji, one su samo relativne, jer je njegovo idealno društvo teokratsko društvo, u kojem je Izrael slobodan od druge vlasti osim Gospodnje kao što na primjer piše u Sir 17,17: »Svakomu narodu postavi vladara, ali je Izrael baština Gospodnja.« U konačnici Bog je vladar nad svima, a teološka anomalija vladavine tuđih vladara postoji uz Božje dopuštenje, odnosno samo zbog izraelske neposlušnosti i nevjernosti kao jedna

vrsta kazne.²⁰ Dok Ben Sira vidi helenizam kao moguću prijetnju, sigurno je da on ne želi sustavnu polemiku s helenizmom, već samo uvjeriti Izraelce da se prava mudrost nalazi u Jeruzalemu, a ne u Ateni, odnosno u izraelskim nadahnutim knjigama, a ne u oštroumnim spisima helenističkog humanizma.²¹

Ben Sira prihvaća određene vidove helenističke kulture i književnosti ako oni nisu u suprotnosti sa židovstvom. Dakle, jedna helenistička ideja i društvena konvencija prihvatljiva je za Ben Siru ako je u skladu sa »strahom Božjim« i obdržavanjem Tore.²² Taj njegov stav neka je vrsta pragmatičnog relativizma.

Usprkos »praktičnosti« Ben Sirinih savjeta, njegova knjiga ipak sadrži jedan bitan teološki temelj. Ben Sira je čvrstog uvjerenja da je Bog ljudima dodijelio sposobnost obdržavanja Zakona i da na taj način čovjek određuje svoju sudbinu. Stoga odnos ljudi i Boga ovisi o ljudima, odnosno o tome poštuju li oni Zakon ili ne, a poštivanje Zakona donosi Božji blagoslov. Ljudska je sudbina, dakle, plod ljudskog poštivanja Zakona i tek indirektno božanske milosti (samo kao posljedica poslušnosti). Budući da Ben Sira posebno ističe slobodnu volju, njegovo poimanje vrlo je slično pelagijanizmu ili semipelagijanizmu.²³ No Ben Sirino učenje je na liniji Pnz 30,15-20, koji govori o ljudskoj slobodnoj volji, odnosno »život i smrt« su dva moguća rezultata poslušnosti, tj. neposlušnosti. Ben Sira ide čak dalje od Ponovljenog zakona (11,26-28; 30,15-20), govoreći da Bog prepušta čovjeka »slobodnoj volji njegovoj« (Sir 15,14), koja može odlučiti u dobru i zlu. Dakle, prelazi se na jednu uzajamnost: Bog ne nameće svoju inicijativu, a čovjek ima prostor, ne samo psihološki nego i ontološki, za jedan autentičan odgovor. Dakle, Ben Sirino učenje, kao i većina starozavjetne literature ne može se smatrati pelagijanizmom ili semipelagijanizmom, već je to jedna vrsta sinergizma. Odnos Bog – čovjek Ben Sira gleda pod lupom odnosa Stvoritelj – stvorenje i budući da se potonji odnos temelji na poslušnosti stvo-

²⁰ Usp. Bradley C. GREGORY, *Like an Everlasting Signet Ring: Generosity in the Book of Sirach*, 11.

²¹ Usp. Patrick W. SKEHAN – Alexander A. Di LELLA, *The Wisdom of Ben Sira*, 16.

²² Usp. Bradley C. GREGORY, *Like an Everlasting Signet Ring: Generosity in the Book of Sirach*, 13.

²³ Na prvi pogled ovo Ben Sirino poimanje vrlo je slično pelagijanizmu ili semipelagijanizmu. Ben Sira je u pojedinim odlomcima (npr. Sir 15,11-20 ili Sir 16,17 – 17,24) vrlo kategoričan u svezi ljudske slobode, odnosno slobodne volje. Nije čudno da je Pelagije svojim učenicima govorio da čitaju Knjigu Sirahovu jer ako na primjer izvadimo Sir 15 iz konteksta onda taj dio o slobodnoj volji slični na čisti pelagijanizam. No isto tako i sv. Augustin citira vrlo često Knjigu Sirahovu, a Ben Sira indirektno spominje izvorni grijeh. Usp. Sir 25,24 (ἀπὸ γυναικὸς ἀρχὴ ἁμαρτίας καὶ δι' αὐτὴν ἀποθνήσκουσιν πάντες) tako da se tu ne može baš govoriti o čistom pelagijanizmu. Ben Sira ponajprije želi osloboditi Boga od krivnje za prvotni grijeh (usp. Sir 17,1-14).

renja prema Bogu (odnosno njegovim zapovijedima), isto tako je i u odnosu Bog – čovjek. Čovjek se razlikuje od ostatka stvorenja jer posjeduje slobodu da bude poslušan ili ne. Dakle, Ben Sira ne negira Božje djelovanje, već ga opisuje kao reakciju na ljudsku poslušnost, odnosno neposlušnost. Iako je Bog milosrdan, njegov odgovor čovjeku u potpunosti ovisi o tome je li poštivao Zakon ili ne. Dakle, jedini kriterij je poslušnost, odnosno milosrđe Božje nije za sve ljude, nego samo za one poslušne. Pa ipak, ostaje pitanje je li poslušnost Izraelaca uzrokovana prethodnom božanskom milošću. Ed Parish Sanders to zove »savezni nomizam« (*covenantal nomism*), koji se sastoji u tome da je Bog izabrao Izrael i dao mu Zakon što povlači za sobom obećanja, ali isto tako i zahtjev za poslušnost, odnosno Bog nagrađuje poslušnost i kažnjava prekršaje.²⁴ Po toj teoriji, dakle, Izraelci obdržavaju Zakon iz zahvalnosti kao odgovor na Božju milost i to ne kako bi ušli u Savez s njim, već kako bi u njemu ostali, budući da je Savez Božji dar. Bez obzira što je Sandersova teorija o saveznom nomizmu osporavana od mnogih, solidno objašnjava Ben Sirino poimanje o odnosu čovjeka s Bogom. Na kraju, točnije bi bilo reći da Ben Sira ne negira Božju milost i Božje djelovanje, nego se usredotočuje na ljudsko djelovanje budući da je od većeg interesa za njega.

Ben Sira kao mudrac i tumač izraelske povijesti i njegovih svetih spisa ima prvi cilj poučiti ljude kako živjeti tako da slave Boga. Zbog toga su vrlo bitne teme u njegovu učenju »strah Božji« i »poslušnost zapovijedima«. Ljudi dakle posjeduju moralnu sposobnost za poslušnost zapovijedima. Umijeće ljudi da raspoznaju dobro i zlo (usp. Sir 17,7) označava da su sposobni činiti dobro. U Sir 15,14-17 Ben Sira ističe da pojedinačna sloboda određuje ljudsku sudbinu kroz poslušnost Zakonu, odnosno suprotno mišljenju predloženom u Sir 15,11-12, gdje se govori da Bog naređuje što će ljudi raditi. Bog je dakle čovjeka »prepuštio slobodnoj volji njegovoj« (Sir 15,14). Hebrejski tekst glasi: וישתיהו ביד יצור, što doslovno znači: »i dade ga u ruke njegovoj sklonosti«. Hebrejska riječ יצר ima puno značenja: 1) stvorenje, 2) stvaranje i 3) misao, volja, sklonost, poriv, narav.²⁵ U grčkom se tekstu koristi pojam διαβούλιον, dok u Pešiti stoji pojam ܐܘܨܪܐ (isti korijen kao u hebrejskom). Ukratko, ova od Boga darovana sposobnost označava ljudsku autonomiju i moć odlučivanja.²⁶ Zapovijedi su pak viđene kao pomagala koja trebaju voditi ljudsku slobodu.

Kao što se vidi iz dosad rečenoga, Ben Sira se dotiče mnogih moralnih tema a u ovom radu ćemo se osvrnuti samo na dvije. Jedna je *strah Božji*, koji

²⁴ Usp. Ed Parish SANDERS, *Paul and Palestinian Judaism*, London, 1977., 426–427.

²⁵ Usp. David J. A. CLINES, *The Concise Dictionary of Classical Hebrew*, Sheffield, 2009., 161.

²⁶ Usp. Roland E. MURPHY, Yēser in Qumran Literature, u: *Biblica*, (1958.) 39, 337.

Ben Sira vidi kao temelj mudrosti i temelj moralnog ponašanja, a druga tema je *siromaštvo i bogatstvo*, koja nam se čini vrlo aktualnom u današnjem svijetu i u kojoj dolazi do izražaja Ben Sirina posebnost u odnosu na ostatak mudrosne literature.

3. Strah Božji

Pojam strah Božji (φόβος κυρίου) spominje se dvadeset i pet puta (Sir 1,11-12.18.27-28.30; 2,10; 4,17; 9,16; 10,22; 16,2; 17,4; 19,20; 21,11; 23,19.27; 25,6.11; 27,3; 32,18; 36,1; 40,26; 45,23),²⁷ a ako se ubroje i slični izrazi oko šezdesetak puta.²⁸ Taj pojam više se puta spominje još jedino u psalmima, oko sedamdeset i pet puta.²⁹

U klasičnom se hebrejskom glagol ירא³⁰, koji ima značenje »bojati se, biti u strahu« pojavljuje 378³¹ puta u hebrejskoj Bibliji, 13 puta u Knjizi Sirahovoj i 62 puta u spisima s Mrtvog mora – znači ukupno 453 puta. Imenica יראה (*strah*)³² spominje se 44 puta (od toga 22 puta kao יראה יהוה i tri puta kao יראה אלהי) u hebrejskoj Bibliji, 8 puta u Knjizi Sirahovoj i 5 puta u spisima s Mrtvog mora – znači ukupno 57 puta.³³ Znakovito je da se taj pojam pojavljuje osam puta

²⁷ U hebrejskom tekstu pojam יראה uz pojam »Boga« (עליון, אל, אלהים, יי) nalazi se devet puta (Sir 6,37; 9,16; 10,22; 16,2; 32,12; 40,26-27; 50,29).

²⁸ Usp. Patrick W. SKEHAN – Alexander A. Di LELLA, *The Wisdom of Ben Sira*, 76 ili: »In the Greek text, fear of God – expressed either with the noun φόβος or with the verb φοβέω occurs fifty or more times«, Greg SCHMIDT GOERING, *Wisdom's root revealed: Ben Sira and the election of Israel*, Leiden, 2009., 130.

²⁹ Usp. Josef HASPECKER, *Gottesfurcht bei Jesus Sirach: Ihre religiöse Struktur und ihre literarische und doktrinäre Bedeutung*, Roma, 1967., 82.

³⁰ Više o značenju pojma pogledaj u Francis BROWN – Samuel Rolles DRIVER – Charles A. BRIGGS (ur.), *The New Brown-Driver-Briggs-Gesenius Hebrew and English Lexicon* (dalje: BDB), Peabody, 1979., 431a; Ludwig KOEHLER – Walter BAUMGARTNER – Johann Jakob STAMM (ur.), *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament* (dalje: HALOT), Leiden, 2000., 2:432b; Johannes G. BOTTERWECK – Helmer RINGGREN (ur.), *Theological Dictionary of the Old Testament* (dalje: TDOT), Grand Rapids, 1974., 6:290–315; Harris R. LAIRD – Gleason L. ARCHER – Bruce K. WALTKE (ur.), *Theological Wordbook of the Old Testament* (dalje: TWOT), Chicago, 1980., 907; Willem A. VANGEMEREN (ur.), *New International Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis* (dalje: NIDOTTE), Grand Rapids, 1997., 3707.

³¹ Korijen ירא se prema TDOT pojavljuje 435 puta, od čega 333 puta u glagolskom obliku (TDOT, 6:292), a čak 80% odnosi se na strah Božji – »In almost 80 percent of the passages, however, the object of fear is God. The nature of this 'fear of God' is modified substantially by the particular contextual classifiers«, TDOT, 6:296.

³² Imenica (יראה) gotovo uvijek služi kao *nomen regens* u konstruktivnom obliku, a vrlo rijetko kao *nomen rectum*.

³³ Usp. David J. A. CLINES, »The fear of the Lord is wisdom« (Job 28:28). A Semantic and Contextual Study, u: Ellen van WOLDE (ur.), *Job 28. Cognition in Context*, Leiden, 2003., 59. Više o יראה יהוה vidi u: Ida ZATELLI, Yir'at JHWH nella Bibbia, in Ben Sira e nei rotoli di Qumran: considerazioni sintattico-semantiche, u: *Rivista Biblica*, (1988.) 36, 229–37.

u Knjizi Sirahovoj, znajući da nam nedostaju prva dva poglavlja na hebrejskom jeziku koja posebno ističu strah Božji. Osim Boga, u izvanteološkom kontekstu kao objekt straha spominju se također životinje, ljudi i stvari, ali je u konačnici uvijek tu indirektno uključen strah od smrti.³⁴ H. P. Stähli pak računa da oko četiri petine pojavljivanja אר grupe otpada na teološko korištenje toga pojma,³⁵ dok David J. A. Clines tvrdi da se dvije trećine korištenja toga pojma odnose na binom *strah Božji*.³⁶ Iz ovog se vidi da je strah Božji dakle vrlo važan starozavjetni pojam.

Misao o strahu Božjem najvjerojatnije se temelji na činjenici da su drevni ljudi stvarno bili u paničnom strahu od bilo kojeg božanstva. Taj se stav nakon Božje objave u Izraelu promijenio. Dakle, strah Božji predstavlja ispravan stav pred Bogom, odnosno strahopoštovanje. Bojati se Boga znači prepoznati svoje mjesto, mjesto jednog smrtnika pred Stvoriteljem, mjesto jednog grešnika pred Suceom, mjesto jednog djeteta pred Ocem – mjesto jednog koji prima ljubav Božju.

Najčešće se strah Božji ne poistovjećuje s nečim emotivnim, već označava poštivanje.³⁷ U *E* (elohist) strah Božji usmjeren je prema slijeđenju Božje volje (npr. Post 22,12), a u deuteronomističkoj tradiciji strah Božji predstavlja pridržavanje moralnih i kulturnih zahtjeva. O strahu Božjem posebno se piše u mudrosnoj literaturi gdje je poistovjećen s mudročću (Mudre izreke, Kohelet, Job). Psalam 111 govori da je strah Božji početak mudrosti (Ps 111,10).³⁸ No tek u mudrosnoj literaturi strah Božji postaje predmetom promišljanja.³⁹ Neki autori idu tako daleko da tvrde da je strah Božji središnja tema mudrosne literature.⁴⁰

³⁴ Usp. David J. A. CLINES, »The fear of the Lord is wisdom« (Job 28:28). A Semantic and Contextual Study, 60.

³⁵ H. P. STÄHLI, »אר« u: Ernst JENNI – Claus WESTERMANN (ur.), *Theological Lexicon of the Old Testament*, Peabody, 1997., 571. H. P. Stähli isto tako uključuje »ne boj se« odlomke (oko šezdesetak) u kojima Bog govori ljudima da se ne boje, ali njihov strah nije u tom slučaju strah Božji.

³⁶ David J. A. CLINES, »The fear of the Lord is wisdom« (Job 28:28). A Semantic and Contextual Study, 62.

³⁷ Günter Wanke prikazuje nekoliko odlomaka u kojima strah stvarno predstavlja nešto emotivno, ali u svakom slučaju i on naglašava moment poštivanja više negoli emotivni element. Usp. Günter WANKE, Β. φόβος and φοβέομαι in the Old Testament, u: Gerhard KITTEL – Gerhard FRIEDRICH (ur.), *Theological Dictionary of the New Testament*, IX (daje: TDNT), Grand Rapids, 1976., 197–205.

³⁸ Iako u hrvatskom prijevodu Mudrih izreka 9,10 stoji »Gospodnji strah je početak mudrosti«, u hebrejskom se tekstu upotrebljava različiti pojam za početak u Psalmu 111 (אר) i u Mudrim izrekama (תצלה). Pojam תצלה označava prvu stvar u nizu. Drugi tekst bi dakle bilo bolje prevesti: prva stvar (za postići) mudrost jest strah Gospodnji.

³⁹ David J. A. CLINES, »The fear of the Lord is wisdom« (Job 28:28). A Semantic and Contextual Study, 63.

⁴⁰ »A central theme of the Wisdom literature of the OT is the fear of Yahweh (both ארת יהוה

Postoje mnoge rasprave o tome koja je osnovna tema Knjige Sirahove.⁴¹ Josef Haspecker⁴² tvrdi da je cjelokupna tema (*Gesamtthema*) Knjige Sirahove strah Božji, dok su Gerhard von Rad⁴³ i Johannes Marböck⁴⁴ tvrdili da je mudrost osnovna tema ove knjige. Rudolf Smend⁴⁵ možda daje najbolji prijedlog kad kaže da je mudrost subjektivno strah Božji, a objektivno Mojsijeva Knjiga zakona (Sir 24). U svakom slučaju, jedna od osnovnih tema Knjige Sirahove je mudrost kao strah Božji.

Temeljna postavka je sljedeća: samo onaj koji se boji Boga i čuva njegove zapovijedi može postići mudrost, koja je poistovjećena sa Zakonom.⁴⁶ To je Ben Sira ukratko ovako sročio: »Sva je mudrost u strahu Gospodnjem, i u svojoj mudrosti poštivanje Zakona« (Sir 19,20). Strah Božji je za Ben Siru korijen i početak mudrosti, njezina punina i kruna (Sir 1,14.16.18.21) i samo poslušni i pobožni posjeduju mudrost (Sir 1,10.26). Strah Božji ne predstavlja djetinji strah od Boga ni formalno strahopoštovanje pred Bogom kao nekim vrhunarnim autoritetom, već se treba shvatiti kao osobno povjerenje i poštovanje.

3.1. Strah Božji u Sir 1,11-30

Iako se tema straha Božjega provlači kroz cijelu Knjigu Sirahovu, ona je posebno naglašena u prvim dvama poglavljima. Još je značajnije da se u prvim dvama poglavljima, koja označavaju tematski uvod⁴⁷ u Knjigu, sustavno pojavljuju pojmovi *mudrost* i *strah Božji*.⁴⁸ U prvih deset redaka, u kojima se izmjenjuju retorička pitanja i izjave, Ben Sira govori o božanskom porijeklu mudrosti te

and יראת יהוה), Willem A. VANGEMEREN, *New International Dictionary of Old Testament Theology & Exegesis*, II, Grand Rapids, 1998., 531.

⁴¹ Usp. David Noel FREEDMAN, *Wisdom of Ben Sira*, u: *The Anchor Yale Bible Dictionary*, VI, New York, 1996., 940.

⁴² Usp. Josef HASPECKER, *Gottesfurcht bei Jesus Sirach: Ihre religiöse Struktur und ihre literarische und doktrinäre Bedeutung*, 87–105.

⁴³ Usp. Gerhard von RAD, *Wisdom in Israel*, 242.

⁴⁴ Usp. Johannes MARBÖCK, *Weisheit im Wandel: Untersuchungen zur Weisheitstheologie bei Ben Sira*, Bonn, 1971.

⁴⁵ »Subjektiv ist die Weisheit daher die Gottesfrucht, objektiv ist sie das Gesetzbuch Moses«, Rudolf SMEND, *Die Weisheit des Jesus Sirach, erklärt*, Berlin, 1906., XXIII.

⁴⁶ Usp. Patrick W. SKEHAN – Alexander A. Di LELLA, *The Wisdom of Ben Sira*, 75–76.

⁴⁷ »Mettendo insieme il tono innico con la parenesi, Ben Sira fa un'esposizione dottrinale di carattere programmatico, nella quale presenta il nucleo teologico del suo insegnamento: la relazione tra la sapienza e il timore del Signore attraverso la fedeltà ai comandamenti e l'esperienza della prova«, Nuria CALDÚCH-BENAGES, *I fondamenti della teologia di Ben Sira: Sapienza e Timore del Signore (Sir 1)*, u: *Parole di Vita*, 48 (2003.) 4, 15.

⁴⁸ Prema P. W. Skehani u A. A. Di Lelli pojam *strah Božji* spominje se sedamnaest puta u prva dva poglavlja, a riječ *mudrost* čak jedanaest puta u prvom poglavlju. »The expression 'fear of God' is found seventeen times in the two chapters. The word 'wisdom',

u desetom retku spominje ljubav, odnosno zaključuje ovaj prvi dio izjavom: »Obdario (je) njome (Mudročću) one koji ga ljube (Sir 1,10 – καὶ ἐχορήγησεν αὐτὴν τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν).«⁴⁹ Nakon toga započinje dio posvećen strahu Božjem (Sir 1,11–30) u kojem se opisuje put koji nas vodi mudrosti. U tom djelu Ben Sira želi pokazati vezu koja postoji između straha Božjega i mudrosti (Sir 1,11-20). Nada-lje Ben Sira govori o strpljivosti (Sir 1,22-24) i o iskrenosti (Sir 1,28-30), odnosno o vrlinama koje su neophodne onomu koji se boji Boga i koji želi upoznati mudrost (Sir 1,25-27).

Jedan od problema koji se javlja jest asindetska veza između mudrosti i straha Božjega. Ben Sira kao i njegovi prethodnici vrlo često poistovjećuje mudrost sa strahom Božjim, no kod Ben Sire su takve izjave pretežno bez gla-golske veze. Naime, asindetska veza je nagnala mnoge autore da izjednače strah Božji s mudročću,⁵⁰ no mi smo mišljenja da to nije tako. Sir 1,27 je jedan tipičan primjer asindetske izjave. Grčki tekst ovako glasi: σοφία γὰρ καὶ παιδεία φόβος κυρίου.⁵¹ Kao što vidimo iz grčkog teksta, u tekstu ne postoji *copula*, od-nosno glagol *biti*. Grčki tekst samo postavlja imenice u nominativu jednu uz drugu bez ikakve veze. Dakle, Ben Sira ne navodi točno na koji su način pove-zani strah Božji i mudrost. Stoga je na čitatelju da odluči kakav odnos postoji između mudrosti i straha Božjega.⁵² Michael V. Fox opaža sličnu pojavu ko-mentirajući Knjigu Mudrih izreka i zaključuje da bi poistovjećivanje mudrosti sa strahom Božjim dovelo do tautologije.⁵³ Michael Barré predlaže da je strah

Gr *sophia*, however, occurs eleven times in the first chapter alone«, Patrick W. SKEHAN – Alexander A. Di LELLA, *The Wisdom of Ben Sira*, 76.

⁴⁹ U sirijskom tekstu stoji: »oni koji ga se boje« (ܘܢܝ ܘܕܘܢܝܐ ܕܥܘܠܡܝܢܐ). Većina autora emen-dirira grčki tekst i zamjenjuje ἀγαπῶσιν s φοβούμενοις – »Discussing this text critical pro-blem, scholars mainly rely on Smend, Haspecker, and Marböck who are in favour of the reading φοβούμενοις«, Pancratius Cornelis BEENTJEEES, »Full Wisdom is from the Lord«. Sir 1:1-10 and its place in Israel's Wisdom literature, u: Angelo PASSARO – Giuseppe BELLIA (ur.), *The Wisdom of Ben Sira: Studies on Tradition, Redaction, and Theology*, 144.

⁵⁰ Na primjer, P. W. Skehan i A. A. Di Lella pišu: »Since in the thought of Ben Sira wisdom is identified with fear of the Lord (cf. Comment on 1:11-30; 6:32-37; 24:23-29), the ninth and tenth beatitudes – the two most significant in the series – call happy the person who does the same thing, i.e., 'finds wisdom' and 'fears the Lord'«, Patrick W. SKEHAN – Alexander A. Di LELLA, *The Wisdom of Ben Sira*, 342.

⁵¹ Hebrejski tekst ne postoji, a sirijski nažalost parafrazira ovaj redak: »Slušaj me, ti koji se bojiš Boga, pazi, te uzmi u obzir moje riječi« – ܘܨܠܝܢܝܐ ܕܥܘܠܡܝܢܐ ܘܕܘܢܝܐ ܕܥܘܠܡܝܢܐ ܘܕܘܢܝܐ ܕܥܘܠܡܝܢܐ.

⁵² Greg SCHMIDT GOERING, *Wisdom's root revealed: Ben Sira and the election of Israel*, 131.

⁵³ Michael V. FOX, *Proverbs 1–9: A New Translation With Introduction and Commentary*, New Haven – London, 2008., 113: »*Hokmah* is linked with, but not identical to, fear and knowledge of God. If these virtues were one and the same, the entire passage would be a tautology: If you take in *hokmah* you will get *hokmah*, which will give you *hokmah*. The author has a clear idea of the components of wisdom and how they tie together. Fear of God motivates the search for wisdom, which develops into a more sophisticated fear of God, one in which a moral conscience is fused with knowledge of his will.«

Božji na Bliskom istoku predstavljao puno više od pukog strahopoštovanja i da je usko povezan s kultom.⁵⁴ No ako pogledamo prolog Knjige o Jobu (Job 1,1), vidjet ćemo da je Jobov strah Božji poistovjećen s neporočnošću (חַטָּה), pravednošću (צְדָקָה) i klonjenjem od zla (פָּרַח מִרָעָה). Znači radi se više o etičkim nego o kulturnim zahtjevima. Pogledajmo dakle kakvu vezu između mudrosti i straha Božjega predstavlja Ben Sira u pjesmi u Sir 1,11-30.

Sir 1,11-30 započinje trima stihovima koji govore o koristi koju pruža strah Božji. To su: slava, hvala, veselje, radost, dug život, sreća i blagoslov u dan smrti (Sir 1,11-13). Osim dugog života, svi ostali pojmovi su apstraktni i vezani uz sreću. Dakle, strah Božji nema nikakve veze sa strahovladom Božjom, odnosno s patnjom, stresom ili užasom. To je stav koji čini čovjeka svjesnim da je stvorenje Božje. Na taj način čovjek može najbolje iskoristiti zemaljska dobra i nadati se sretnom kraju.

U Sir 1,14 nailazimo na već spomenutu činjenicu da je početak mudrosti strah Božji (Ps 111,10 i Mudr 9,10). Prema Ben Sira, strah Božji je osnovna i najvažniji sastavnica mudrosti. Nema mudrosti bez straha Božjega. Inače, mnogi autori u pozadini Sir 1,14-20 vide Mudr 8 – 9 zbog mnogih sličnosti između tih dvaju tekstova. U ovih par redaka Sirahove pjesme nailazimo na mnoge citate iz dvaju spomenutih poglavlja Knjige Mudrosti.⁵⁵

Nadalje, Ben Sira potvrđuje prisutnost mudrosti među ljudima i to potvrđuje trostrukim prijedlogom μετὰ (s vjernima, s ljudima, s potomcima). Radi se o jednoj stalnoj prisutnosti mudrosti među ljudima, koja traje za vrijeme čitava njihova života i produžuje se na njihovo potomstvo (usp. Sir 4,16). Sudbina mudrosti je biti s ljudima i pomagati im u njihovim traženjima.⁵⁶

U Sir 1,16-17 glavna misao je da je mudrost punina, odnosno Ben Sira kaže da je punina mudrosti strah Božji (πλησμονή σοφίας φοβείσθαι τὸν κύριον). Tu apstraktnu izjavu Ben Sira potom objašnjava s pomoću konkretnih slika. Personificirana mudrost obasiplje ih plodovima (usp. Mudr 8,19).

Sir 1,18-21 je najviše pjesnički uređeni dio ovoga kratkog spjeva. Ben Sira se koristi metaforama iz biljnog svijeta. Slika vijenca, kao panja drveta, uvodi nas u biljni svijet. Mudrost kao drvo cvjeta mirom i zdravljem i kao oblak lije spoznaju i razbor. No darovi završavaju nečim apstraktnim, odnosno slavom (usp. Sir 1,11). Nakon toga Ben Sira uspoređuje strah Božji s korijenom

⁵⁴ Michael BARRÉ, »Fear of God« and the World View of Wisdom, u: *Biblical Theology Bulletin*, (1981.) 11, 41–43.

⁵⁵ Bradley C. GREGORY, *Like an Everlasting Signet Ring: Generosity in the Book of Sirach*, 32.

⁵⁶ Usp. Nuria CALDUCH-BENAGES, I fondamenti della teologia di Ben Sira: Sapienza e Timore del Signore (Sir 1), 17.

mudrosti, odnosno kao što drvo treba korijenje da bi se hranilo, tako i učenik treba strah Božji kako bi dugo živio.

U Sir 1,22-24 Ben Sira čini otklon od temeljne misli i suprotstavlja strpljivost i strast, no u Sir 1,25-27 ponovno se vraća na mudrost i strah Božji i pridodaje im treće počelo koje je važno za njegovo djelo, odnosno zapovijedi. Tekst Sir 1,25 vrlo je sličan grčkom tekstu Iz 33,6 (ἐν νόμῳ παραδοθήσονται ἐν θησαυροῖς ἡ σωτηρία ἡμῶν ἐκεῖ σοφία καὶ ἐπιστήμη καὶ εὐσέβεια πρὸς τὸν κύριον οὗτοί εἰσιν θησαυροὶ δικαιοσύνης). Alexander Di Lella tvrdi da je Ben Sirin nećak najvjerojatnije izabrao riječ θεοσέβεια (*hapax legomenon* u Knjizi Sirahovoj) zbog riječi εὐσέβεια u Izajjinu tekstu.⁵⁷ U Sir 1,26 Ben Sira kaže ἐπιθυμήσας σοφίαν διατήρησον ἐντολάς («Želiš li mudrost, vrši zapovijedi»). Znači da se za ostvarenje mudrosti treba pomučiti, a jedan od nezamjenljivih uvjeta je očuvanje Zakona. Sir 1,27 vrlo sliči Mudr 15,33 («Strah je Gospodnji škola mudrosti, jer pred slavom ide poniznost») i možda predstavlja jednu od prvih παραβολαὶ ἐπιστήμης (Mudre izreke, usp. Sir 1,25). Ben Sirin tekst nije doslovno citat Mudrih izreka jer je poredak riječi poseban (a i njihovo značenje), ali tekst je vrlo sličan.⁵⁸ Nakon što uspoređuje mudrost sa strahom Božjim, Ben Sira spominje vjeru (πίστις) i poniznost (πραότης).⁵⁹ Tko želi postići mudrost, mora posjedovati te dvije osobine. U daljnjem tekstu Knjige Sirahove na obje osobine nailazimo kod opisa Mojsija (Sir 45,4) i to je jedini put u Knjizi Sirahovoj da se te dvije riječi spominju u istom retku. Ako je dakle poniznost naklonost čovjeka koja odgovara imanentnoj mudrosti (strah Božji), onda je vjera ona koja odgovara transcendentnoj mudrosti (koja dolazi od Boga).⁶⁰ Na kraju (Sir 1,28-30) Ben Sira donosi nekoliko pravila kako se ne treba ponašati, odnosno tumači da se ne treba opirati strahu Gospodnjem.

3.2. Strah Božji na drugim mjestima u Knjizi Sirahovoj

Ben Sira još na puno mjesta u svojoj knjizi govori o strahu Božjem, a možda najzornije prikazuje njegovu misao Sir 19,20: πᾶσα σοφία φόβος κυρίου καὶ ἐν πάσῃ σοφίᾳ ποίησις νόμου («Sva je mudrost u strahu Gospodnjem, i u svoj je mudrosti

⁵⁷ Usp. Alexander A. Di LELLA, Fear of the Lord as Wisdom: Ben Sira 1,11-30, u: Pancratius Cornelis BEENTJES (ur.), *The Book of Ben Sira in Modern Research*, Proceedings of the First International Ben Sira Conference, 28–31 July 1996, Soesterberg, Netherlands, Beihefte zur Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft, Berlin, 1997, 128.

⁵⁸ Usp. Nuria CALDUCH-BENAGES, I fondamenti della teologia di Ben Sira: Sapienza e Timore del Signore (Sir 1), 19.

⁵⁹ Ben Sira ovoj osobini posvećuje jednu pjesmu u Sir 3,17-24.

⁶⁰ Usp. Nuria CALDUCH-BENAGES, I fondamenti della teologia di Ben Sira: Sapienza e Timore del Signore (Sir 1), 20.

poštivanje Zakona«. Dakle, za mudrost je potreban strah Božji, a taj unutarnji stav postiže se ispunjavanjem Zakona. Pancratius C. Beentjes vidi perikopu 19,20-24 kao namjernu vezu s prvim poglavljem Knjige Sirahove zbog identičnog početka Sir 1,1 i Sir 19,20 (πάσα σοφία παρὰ κυρίου i πάσα σοφία φόβος κυρίου) te budući da se πάσα σοφία ne spominje nigdje drugdje u Knjizi Sirahovoj.⁶¹

Na kraju možemo zaključiti da je strah Božji kod Ben Sire temelj za optimizam. Čovjek na temelju straha Božjega daje pozitivan odgovor Bogu (Sir 2,15-16). Strah Božji nije samo lijek protiv oholosti nego on označava zahtjevan i ispravan način življenja. On pokreće svako moralno ponašanje te je u uskoj vezi s mudrošću i Zakonom. Strah Božji potiče na obdržavanje Zakona i tako se doseže mudrost (Sir 1,10-18 ili 19,18; 31,1). Strah Božji je intenzivna i živa osobna veza, utemeljena na ljubavi s Bogom (Sir 1,28 – 2,6.15-16), označena i prožeta poniznošću te podložnošću Bogu (Sir 3,17-20), a ujedno je i temelj za povjerenje u njegovu dobrotu i milosrđe.

Općenito, Ben Sira zastupa deuteronomističku jednadžbu: strah Božji = ljubiti Boga = služiti Gospodinu = hoditi njegovim putovima = čuvati njegove zapovijedi = moliti se Bogu = biti mudar (Pnz 4,5-6; 6,1-5.24; 8,6; 10,12.20; 13,5; 17,19; 31,12-13). U Knjizi Sirahovoj to se može naći u: 2,7-10.15-17; 4,11-16, 15,1.13; 19,20; 21,11; 23,27; 25,6.10-11, 27,3; 32,14.16, 33,1; 34,14-18; 40,26-27. Dakle, mudrost kao strah Božji postavlja čovjeka u ispravan odnos s Bogom, u odnos ljubavi i povjerenja s Bogom i s njegovim bližnjima.⁶²

Na kraju je bitno još reći da Ben Sira na strah gleda univerzalno, jer u Sir 17,8 govori ἔθηκεν τὸν φόβον αὐτοῦ ἐπὶ τὰς καρδίας αὐτῶν.⁶³ Budući da se ovdje radi o kontekstu stvaranja, zasigurno se Ben Sirine riječi »i stavi strah u njihova srca« odnose na sve ljude, a ne samo na Izraelce.⁶⁴ Isto tako Ben Sira gleda univerzalno na strah Božji u pogledu siromašnih i bogatih (Sir 10,22 – πλούσιος καὶ ἔνδοξος καὶ πτωχός τὸ καύχημα αὐτῶν φόβος κυρίου).⁶⁵

⁶¹ Pancratius Cornelis BEENTJES, »Full wisdom is fear of the Lord«: Ben Sira 19,20 – 20,31: Context, Composition and Concept, u: *Estudios Biblicos*, (1989.) 47, 35.

⁶² Usp. Alexander A. Di LELLA, Fear of the Lord as Wisdom: Ben Sira 1,11-30, 122.

⁶³ Joseph ZIEGLER, *Sapientia Iesu Filii Sirach XII, 2*, Vetus Testamentum Graecum. Auctoritate Academiae Scientiarum Gottingensis editum, Göttingen, 1980., 202. Ovdje čitamo φόβον zajedno sa Zieglerom, iako malo tekstualnih svjedoka čita φόβον (b 155'547 Syh^{ms} Aeth; Smend isto tako preferira čitati φόβον) dok većina značajnih rukopisa čita οφθαλμον. U sirijskom prijevodu stoji također riječ ܫܠܘܟܐ (strah).

⁶⁴ Usp. Greg SCHMIDT GOERING, *Wisdom's root revealed: Ben Sira and the election of Israel*, 136.

⁶⁵ Više o ovoj perikopi se može pročitati u: Maurice GILBERT, Wisdom of the Poor: Ben Sira 10,19–11,6, u: Pancratius Cornelis BEENTJES (ur.), *The Book of Ben Sira in Modern Research*, 153–169.

4. Bogatstvo i siromaštvo

Uz razne izreke vezane uz individualni moral, Knjiga Sirahova sadržava vrijedne lekcije vezane uz pojedine društvene slojeve koji čine ljudsko društvo. Ben Sira se, imajući u vidu jeruzalemsko društvo njegova doba, obraća studentima ponajprije u vezi s obvezama onih koji posjeduju bogatstvo i političku snagu. Ben Sira iskazuje posebnu brigu za one koji su siromašni i/ili koji su zbog drugih okolnosti bili bez prava. Stoga Ben Sira u svojoj knjizi na mnogo mjesta govori o siromaštvu i bogatstvu (Sir 10,30 – 11,6; 11,10-28; 13,15 – 14,10; 25,2-3; 26,28 – 27,3; 31,1-11). Jedna je činjenica osobito zanimljiva kad se proučava pojam siromaštva kod Ben Sira. Naime, u Knjizi Sirahovoj se uočava vid nekontinuiranosti sa starozavjetnom predajom, posebno s onom mudrosnom od koje je Knjiga Mudrih izreka najraniji predstavnik. Siromasi se u Knjizi Sirahovoj vrlo često opisuju kao žrtve socijalnih nepravdi (bogatih i nepravednih), ali isto tako vrlo često kao mudraci, pobožni Izraelci, koji se boje Boga i iščekuju s vjerom Božju pomoć. U prvom dijelu, kada smo govorili o strahu Božjem, vidjeli smo da su osim dugog života sve nagrade za one koji se boje Boga uglavnom apstraktne. U ostatku starozavjetne mudrosne književnosti Bog nagrađuje mudre/pravedne dugim životom i blagostanjem (bogatstvom).⁶⁶ Kod Ben Sira su pak bogati i siromašni suprotstavljeni. To ne povlači za sobom da Ben Sira prezire bogatstvo i njegovo mišljenje o bogatstvu nije uvijek negativno jer se ono može postići i bez grijeha (npr. Sir 13,24; 34,8). Bogataš koji je na takav način stekao bogatstvo dostojan je hvale i poistovjećen s mudracom. No Ben Sira relativizira bogatstvo u odnosu na mudrost i strah Božji. Na taj način pokazuje svoju pedagošku dimenziju, želeći promijeniti prioritete svojih studenata. Ben Sira to postiže na dva načina. Prvo, uz pomoć direktnih usporedbi. To su najčešće izreke koje započinju s »bolje je« ili implicitne usporedbe kroz paralelizme (na primjer: prijatelji u Sir 6,15, dobra žena u Sir 26,3 ili dobra reputacija u Sir 41,12). Drugo, uz pomoć simboličnog korištenja metafora, što se najčešće nalazi u kontekstu vrednovanja mudrosti. To smo već vidjeli na primjeru Sir 1,16-17 (tekst sličan Mudr 8,19). Čitatelj upoznat s Biblijom, imajući u vidu tekst iz Mudr 8, odmah shvaća da Ben Sira želi pokazati da darovi mudrosti nadilaze bogatstvo i na se taj način relativizira vrijednost bogatstva.⁶⁷

⁶⁶ Usp. J. David PLEINS, Poor, Poverty, u: David Noel FREEDMAN (ur.), *The Anchor Bible Dictionary*, V, New York, 1992., 402–414.

⁶⁷ Usp. Bradley C. GREGORY, *Like an Everlasting Signet Ring: Generosity in the Book of Sirach*, 25, 34, 37: »The overall effect of the discursive use of money in passages such as Sir 1:11-30; 40:18-27; and 51:21-28 is that money as a value is ultimately relativized as inferior to Wisdom and the fear of God; but through this relativization it is also implicitly

Tob 4,10 ili Dn 4,24. No isto su tako o tome već prije pisali (npr. Ez 18,21; Mudr 16,6). Zatim u Sir 3,31 Ben Sira brani teologiju zasluge i naknade, odnosno reflektira pozitivnu stranu nauka o zasluži. Naime, tradicionalna je teologija zasluge središnja misao Ben Sirine teologije, kao što on sam to kaže: »svatko dobiva prema djelima svojim« (Sir 16,14).

Sir 4,1 započinje s Ben Sirinim omiljenim »sine moj« i zatim nastavlja (također u sljedeća četiri stiha) s deset negativnih zapovjednih opomena.⁷⁴ Ben Sira »zabranjuje« ponašanje oprečno dobročinstvu (Sir 3,31) i milosrđu (Sir 3,30). U Sir 4,1-3 posebno naglašava usmeno zlostavljanje siromašnih i ugroženih. Ovaj dio jako podsjeća na Mudr 3,27-28. S tim svojim opomenama Ben Sira indirektno naglašava svoje pozitivno mišljenje o teologiji zasluge, ali isto tako je svjestan da ljudske nevolje nisu uvijek plod njihove odgovornosti te stoga govori o pomoći onima u nevolji.

Ako pogledamo riječi u hebrejskom tekstu Sir 4,6, צעק וצעק ושמע (zajedno s riječima iz Sir 4,8.10 – עני, יתום, אלמנה, חנן), one poprilično sličie riječima u Izl 22,21-22: אִם-עֵינָה תִּעַנֶּה אִתּוֹ כִּי אִם-צָעַק יִצְעַק אֵלַי שְׁמַע אֲשַׁמַּע צָעֲקוֹתוֹ כִּלְ-אַלְמָנָה יְתוֹם לֹא תַעֲנוּן – »Ne cvilite udovice i siročeta! Ako ih ucviliš i oni zavape k meni, sigurno ću njihove vapaje uslišati.« Vapaj ugroženih za ispravljanje nepravde je zajednički motiv mnogim djelima, od mezopotamske književnosti do Homera.⁷⁵ Na ovaj način Ben Sira indirektno potvrđuje da ugrožene osobe imaju poseban odnos s Bogom i ističe činjenicu da se siromašnima treba bezuvjetno pomoći.⁷⁶ Isto tako vapaj ugroženih podsjeća na Psalam 22 i Ben Sira nas potiče da djelujemo kao Gospodin koji čuje njihov vapaj (Ps 22,25 – »Jer nije prezreo ni zaboravio muku jadnika, i nije sakrio lice svoje od njega; kad ga je zazvao, on ga je čuo«). Dakle, osim što postoji posebna veza između Boga i siromašnih, postoji također jedna »teološka« veza između Boga i Ben Sira u načinu na koji se postupsa siromašnima. Brinući se za siromašne, Ben Sirini učenici usvajaju Božju posebnu brigu za siromašne kroz etički model *imitatio Dei*.⁷⁷

⁷⁴ U hebrejskom tekstu postoji samo šest niječnih imperativa, a zadnja dva su samo niječni indikativi.

⁷⁵ Usp. Jonathan BEN-DOV, *The Poor's Curse. Exodus XXII 20–26 and Curse Literature in the Ancient World*, u: *Vetus Testamentum*, (2006.) 56, 431–451.

⁷⁶ F. V. Reiterer je to izvrsno sročio: »Ben Sira is very sensitive and very radical: everyone who suffers needs help. Whether people should be helped does not depend on the seriousness of their difficulties, nor on the cause of the situation; rather, they should simply be helped because they are suffering«, Friedrich Vinzenz REITERER, *The Influence of the Book of Exodus on Ben Sira*, u: Jeremy CORLEY – Vincent SKEMP (ur.), *Intertextual Studies in Ben Sira and Tobit*, Essays in Honor of Alexander A. Di Lella, Washington, 2005., 106.

⁷⁷ Usp. Bradley C. GREGORY, *Like an Everlasting Signet Ring: Generosity in the Book of Sirach*, 266.

Kategorije spomenute u Sir 4,8-10 (siromasi, potlačeni, siročad i udovice) spadaju u skupinu najizloženijih ljudi koji su bili najranjiviji u društvu. Na te se osobe vrlo često nailazi u stihovima Biblije koji govore o društvenoj pravdi. U Sir 4,10 Ben Sira se u prvom dijelu najvjerojatnije poziva na Psalam 68 (Ps 68,6 – »Otac sirota, branitelj udovica, Bog je u svom svetom šatoru«), a u drugom dijelu možda na Izaiju (Iz 66,13 – »Kao što mati tješi sina, tako ću i ja vas utješiti – utješit ćete se u Jeruzalemu«). Biti otac siročadi poznati je motiv u Bibliji, no postati muž udovicama nije raširena ideja.

U zadnjim redcima ove perikope Ben Sira se vraća na ideju zasluge i završava ovu svoju perikopu izjavom: »I bit ćeš kao sin Svevišnjemu, koji će te ljubiti više nego tvoja majka« (Sir 4,10). Znači, prema onome tko se odnosi pravedno prema siročadi (postaje otac siročadi), Bog će se odnositi pravedno (Bog mu postaje otac). Vrlo često se Bog spominje kao otac, to jest kao otac kralja ili kao otac cjelokupnoga izraelskog naroda, ali govor o Bogu kao ocu nekog običnog pojedinca nije uobičajena pojava u Starom zavjetu.⁷⁸

Nigdje u Sir 3,30 – 4,10 Ben Sira ne predlaže neodobravanje bogatstva, već osporava način na koji ga koriste oni koji imaju pristup bogatstvu. Ben Sira želi uputiti svoje učenike u važnost dobročinstva i milosrđa. Isto tako ne veliča siromaštvo i žrtve, već govori o moralnoj obvezi (ne mogućnosti kao nekoj vrsti opcije) onih koji su u stanju umanjiti žrtve i patnje drugih oko njih. Njegova praktična mudrost koncentrira se na život kakav bi se trebao živjeti u stvarnom svijetu i društvu. Dakle, Ben Sira ne teoretizira o porijeklu siromaštva, već želi riješiti problem siromaštva.

U Knjizi Sirahovoj mogu se uočiti dva načina na koje Ben Sira tretira siromašne. Prvi, puno opipljiviji, govori o uvjetima u kojima oni žive, to jest o nepravdama kojima su izloženi. Isti postaju slika pravednika kojega Bog čuje budući da živi povjerenje u njega. Drugi način je mnogo apstraktniji, odnosno to je neka vrsta produhovljivanja istoga pojma. Naime, u *Laus patrum* Ben Sira vrlo često indirektno uspoređuje pojedine pretke s osobama opisanim u prijašnjim poglavljima, odnosno slavni predci poprimaju osobine kojima su opisani siromašni.⁷⁹

⁷⁸ Usp. Pancratius Cornelis BEENTJES, »Sei den Waisen wie ein Vater und den Witwen wie ein Gatte«. Ein kleiner Kommentar zu Ben Sira 4,1-10 u: R. EGGGER-WENZEL – I. KRAMMER (ur.), *Der Einzelne und seine Gemeinschaft bei Ben Sira*, Berlin – New York, 1998., 62.

⁷⁹ Maria Carmela PALMISANO, »*Salvaci, Dio dell'Universo!*« *Studio dell'eucologia di Sir 36H*, 1-17, 353.

4.2. O bogatstvu i siromaštvu na drugim mjestima u Knjizi Sirahovoj

Osim navedenog poimanja siromaha i siromaštva u ovoj perikopi, Ben Sira u svojem djelu donosi nekoliko drugih misli o siromaštvu. Tako govori da siromaštvo nije najgora stvar koja nam se može dogoditi. Naime, u Sir 30,14 (κρείσσων πτωχὸς ὑγιῆς καὶ ἰσχύων τῆ ἔξει ἢ πλούσιος μεμαστιγωμένος εἰς σῶμα αὐτοῦ) Ben Sira kaže da je bolje biti siromašan i zdrav nego bogat i bolestan, a u Sir 29,22, nakon što je u prethodnom retku rekao da su za život potrebni voda, kruh, odjeća i kuća (ἀρχὴ ζωῆς ὕδωρ καὶ ἄρτος καὶ ἱμάτιον καὶ οἶκος), kaže da je bolje živjeti kao siromah pod vlastitim krovom, nego kao bogat u tuđoj kući (κρείσσων βίος πτωχοῦ ὑπὸ σκέπην δοκῶν ἢ ἐδέσματα λαμπρὰ ἐν ἀλλοτρίοις). Uglavnom na isti način na koji niti osuđuje niti uzvisuje bogate zato što su bogati, Ben Sira ne prezire siromašne zato što su siromašni, niti uzdiže njihov položaj zbog njihovog siromaštva. Ben Sira je vrlo realan kad se govori o položaju siromašnih u njegovu svijetu, i premda nigdje ne pokazuje da su siromašni pobožni, jer im nedostaje obilje posjeda, u svjetlu njihova niskog statusa priznaje da neki imaju posebno mjesto u Božjim očima.

Osim toga, Ben Sira predlaže više načina kako prevladati siromaštvo, ali najbolji je put svakako bojati se Boga i Bog će vas nagraditi (Sir 2,8 – οἱ φοβούμενοι κύριον πιστεύσατε αὐτῷ καὶ οὐ μὴ παύσῃ ὁ μισθὸς ὑμῶν). Ben Sira želi potvrditi svoj argument govoreći da se pogleda u povijest. Naime, nitko tko se pouzdao u Boga nije loše prošao (Sir 2,10).⁸⁰

Vidi se da Ben Sira u svojim promišljanjima želi riješiti problem bogatstva. Naime, dok se u Tori zahtijeva pravednost i briga za siromašne (Izl 22 ili Pnz 15), u Ben Sirino vrijeme bogati vrlo često ugnjetavaju siromašne i obogaćuju se na njihov račun. Ben Sira želi riješiti taj problem. Isto tako prema starozavjetnoj predaji, odnosno po teologiji zasluge, Bog nagrađuje pravednost. No kako se to ne događa, a budući da Ben Sira ne dopušta da nagrada ili kazna stignu u zagrobnom životu, mora naći nego drugo rješenje. Stoga se vrlo često poziva na strpljivost kao što se na primjer može vidjeti iz Sir 2,4-6: »Primi sve što te stigne i budi strpljiv u nestalnosti svoje bijede. Jer kao što se u vatri kuša zlato, tako i odabranici u peći poniženja.⁸¹ Vjeruj u Gospoda, i on će ti pomoći, kroči pravom stazom i uzdaj se u njega.« Vrlo često Ben Sira ističe da je pravedna nagrada privremeno odgođena, a isto tako napominje da trpljenje

⁸⁰ Usp. Victor MORLA ASENSIO, *Poverty and Wealth. Ben Sira's View of Possessions*, 173.

⁸¹ »The Syriac has 'in the furnace of poverty' for 2:5b (ܩܝܘܢܐ ܩܝܘܢܐ), while some Greek manuscripts add an additional stich after 2:5 that reads: 'In illness and poverty trust in him', Bradley C. GREGORY, *Like an Everlasting Signet Ring: Generosity in the Book of Sirach*, 77.

nije uvijek vezano uz grijeh (npr. kao kod Joba).⁸² Osim toga, Ben Sira nadodaje da je izraelski narod također trpio. Na primjer, u Sir 31,21 – 32,24 se opisuju trpljenja osoba koja spadaju u razne kategorije – ta ista trpljenja opisuju uvjete ugnjetavanja i nepravdi kojima izložen je izraelski narod koji traži pomoć od Boga. Isto tako jedno od rješenja koje Ben Sira donosi za problem društvene nepravde je psihološkog karaktera. Naime, on govori o duševnoj tjeskobi koja pritišće čovječanstvo (npr. Sir 40,1-10).⁸³

No Ben Sirin stav prema bogatstvu je vrlo diplomatičan⁸⁴ i dvosmislen. Kao prvo, on ne želi ili ne smije previše kritizirati svoje društvo, ali se isto tako ne priklanja moćnicima. Kao drugo, s jedne strane je bogatstvo blagoslov i nagrada za kreposti, a s druge strane povlači za sobom pohlepu i socijalnu nepravdu. Stoga Ben Sira priznaje da je u praktičnom životu osoba koja je bez mrlja i koja je bogata vrlo rijetka pojava. I dok je bogatstvo moralno neutralno i funkcionalno, nažalost njegova društvena raspodjela stvara probleme za Ben Siru. Iako je nedvojbeno da iz kreposti kao što je marljivost proizlazi dobitak, a da poroci kao što je lijenost uzrokuju siromaštvo, ipak trenutno stanje stvari i društveno-ekonomska slojevitost društva ne potvrđuju tu činjenicu.⁸⁵

Ben Sira dakle promatra društvenu stvarnost i uočava da ona nije u skladu sa teološkim okvirom Božje pravednosti kao posljedice ljudske zasluge. Već su prijašnje mudrosne knjige zaželjele razriješiti tu enigmu (Job i Kohelet), a Ben Sira koristi neke od njihovih rješenja, ali uviđa do to ne rješava problem u potpunosti.⁸⁶

U Sir 11,14-17 Ben Sira piše: »Dobro i zlo, život i smrt, siromaštvo i bogatstvo – sve dolazi od Gospoda. Dar Gospodnji ostaje u pobožnika, i naklonost će ih Gospodnja dovijeka pratiti.« Drugi stih ne predstavlja produhovljenje siromaštva *à la* Matej, već suprotno, teologiziranje bogatstva *à la* Mudre izreke,

⁸² Usp. Bradley C. GREGORY, *Like an Everlasting Signet Ring: Generosity in the Book of Sirach*, 76–77; Josef SCHREINER, *Jesus Sirach 1 – 24*, Würzburg, 2002., 31: »Der Tun-Ergehen-Zusammenhang ist in der Umkehr keineswegs eine stets gültige Maxime, so daß aus Elend auf Schuld zu schließen wäre.«

⁸³ Usp. Bradley C. GREGORY, *Like an Everlasting Signet Ring: Generosity in the Book of Sirach*, 75.

⁸⁴ »While it is a commonplace to point out that Ben Sira was no social critic in the sense of the prophets, it is also true that he was thereby no closer to a type of Realpolitik. In fact, in his description of the actions of the wealthy in chapter 13 he speaks of the abuse of wealth and power that, if not prophetic in stance, embodies the worldview of the prophetic and legal literature«, *Isto*, 89.

⁸⁵ Usp. *Isto*, 55.

⁸⁶ »Perhaps we can assume that the multitude of attempts to solve the nagging problem of the delay in retribution indicates that Sirach was never quite happy with any of his solutions«, James L. CRENSHAW, *The Problem of Theodicy in Sirach*, u: *Journal of Biblical Literature*, 94 (1975.) 1, 61.

što se može očekivati od pobožnog mudraca kao što je Ben Sira. Prvi je stih pak primjer skeptične mudrosti *à la* Kohelet. No Ben Sira suprotno optimizmu Mudrih izreka i skepticizmu Koheleta želi pokazati da predaja nije neistinita. On uočava da svijet ne djeluje prema božanskoj pravednosti, ali on beznadno pokušava pokazati da je to tako, odnosno uvjeriti u to sebe i svoje čitatelje. Naime, ovo je paradoks koji on pokušava objasniti: kako bogatstvo koje bi trebalo biti jednostavno dobro, na koncu postaje golem problem, to jest u najmanju ruku izvor briga, a u najgorem slučaju izvor korupcije.

Strah Božji se dakle za Ben Siru čini kao izvrsna alternativa za rješenje tog problema. No prema predaji bi strah Božji, odnosno čuvanje zapovijedi trebalo donijeti bogatstvo i uspjeh i to nas ponovno vodi na početak: Što je dakle sa siromašnima i s korupcijom? Ben Sira uvodi nove kategorije, to jest slavu i čast, kako bi razriješio taj problem. Naime, prema Ben Sira čast je dohvatljiva čak i siromašnima. Kao i »strah Gospodnji«, jezik »časti i srama« igra veliku ulogu kod Ben Sira. Pozivanje na strah Božji pruža ideološku alternativu konvencionalnim materijalnim vrijednostima, ali i ideološko zataškavanje, prikrivanje sustavnih nepodudaranja unutar njegova nauka. Učinkovitost je nažalost djelomična jer stvarnost iziskuje još složeniju ideološku manipulaciju. Kao što smo vidjeli, ovaj sustav vrijednosti stvara sukob na nekoliko razina (ne samo između bogatih i siromašnih). Prikrivanje uključuje stoga pozivanje na transcendentne vrijednosti, a bogatstvo i siromaštvo su samo jedna sastavnica većeg ideološkog sustava – sustava časti i srama, sustava prožetog strepnjom gubitka kontrole i, kao posljedica toga, gubitka položaja. Ben Sira, dakle, apelira na čast, štoviše, ne samo kao na društvenu vrijednost koja bi trebala kompenzirati nedostatak zasluženog blagostanja, već i na slavu Božju, krajnju vrijednost koja štiti pojedinca od srama (Sir 15,4-6) i pruža posljednje opravdanje, naime, dobro ime u trenutku smrti. Čast naime zahtjeva nadzor, koji prema Ben Sira pripada Bogu u punoj mjeri.⁸⁷

⁸⁷ Usp. Benjamin G. WRIGHT – Claudia V. CAMP, »Who has been Tested by Gold and Found Perfect?« Ben Sira's Discourse of Riches and Poverty, 168.

Summary

BEN SIRA AND MORALS

Goran KÜHNER

Pontificio Istituto Biblico
Via della Pilotta 25, I – 00187 Roma
goran.kuhner@cvx-clc.net

The Ecclesiasticus/Ben Sira is a typical example of Jewish wisdom literature, respecting religious tradition but not fearing to contribute something new to that tradition. The aim of the Book is to bring its readers closer to the wisdom that is the fruit of divine Wisdom which is always with Him and which He gives to those who fear him. The Ben Sira contains considerable practical advice and more than likely represents the »wisdom« Ben Sira gained in school. We do not come across moral theology in the strict sense in the Book of Ben Sira – practical or theoretical. What Ben Sira presents are moral principles which fall more into the sphere of ethics. His practical advice is based on life experience. Ben Sira is particularly interested in behaviour during certain aspects of life and it is important to be able to deal with life in all situations it may bring and this requires a correct moral life. Moral life is based on the fact that the »fear of God« is the beginning of wisdom. The fear of God is not to be identified as God's terror, suffering, stress or horror. It is an attitude that makes man aware that he is God's creation. In that way man can better utilise earthly goods and hope for a happy end. Ben Sira relates wealth to wisdom and the fear of God. In that way he shows his pedagogical dimension which endeavours to change the priorities of his students.

Key words: *Ecclesiasticus/Ben Sira, Law, morals, fear of God, wealth and poverty.*